

Arkologija: grajenje svobode

Pino Hiti Ožinger

Povzetek

V tem članku iz konceptualne arhitekture Paola Solerija, arkologije, izvlečem filozofijo svobode, nasprotujočo filozofiji svobode, ki jo imenujem atomistična. Ta temelji na goli posameznikovi pravici do izbire med različnimi alternativami in zanemarja družbeno dimenzijo. Arkologijo naposled zagovarjam kot orodje, ki nam lahko pomaga uveljaviti to alternativno, družbeno pojmovanje svobode.

Ključne besede: arhitektura, ekologija, svoboda, pravičnost, skladnost, miniaturizacija

Summary

In this article, I extract a philosophy of freedom from Paolo Soleri's conceptual architecture, the Arcology, opposing what I call an atomistic philosophy of freedom. The latter is based purely on the individual right to choose between different alternatives and ignores the social dimension. I then defend arcology as a tool that can help us promote this alternative social conception of freedom.

Keywords: architecture, ecology, freedom, equity, congruence, miniaturization

Družbeni značaj arhitekture

Tako kot vsaka žival je tudi človek do določene mere determiniran s svojim okoljem. Njegova posebnost pa je, da ga lahko v veliki meri preoblikuje. Med človekom in njegovim okoljem zato velja recipročno razmerje – človek zase ustvarja bivališča in tako preureja okolje, v katerem potem sam biva. Mesta so za sodobnega človeka bivališča prvotnega pomena. Arhitektura je zato bistveno materialna umetnost, saj ima moč oblikovanja človeškega okolja ter tako moč narekovanja pogojev družbenih sprememb – arhitektura oblikuje infrastrukturo družbe. To pomeni, da je vselej kvalitativno politična in pomenska. Lahko je zasnovana v skladu s principom svobode ali pa proti njemu.

Najbolj nazoren primer preoblikovanja mesta z namenom nadzorovanja družbenih sprememb v sodobni zgodovini je bilo Haussmanovo preoblikovanje Pariza, ki je postalo vpliven prototip za urbanizem mest zahodnega sveta in njegovih kolonij. Pariz je bil med letoma 1853 in 1870 prenovljen tako, da so bile v mesto vrezane široke in ravne povezane ulice, ki so stavbe ločevale v trikotne segmente. To je služilo dvema namenoma. Prvič: geometrijska struktura mesta je strogo ločevala prej zamegljeni sferi zasebnega in javnega življenja, med njima pa postavila čim večje število trgovskih objektov ter tako omogočila karseda prost pretok kapitala. Drugič: široke, ravne in sistematično povezane ulice so omogočale prost dostop policijskim in vojaškim enotam, kar je bil neposreden odgovor na revolucije s konca 18. ter začetka 19. stoletja.¹

V haussmanizaciji zato vidim poseg v človeško urbano okolje, ki je namensko determiniral družbeni razvoj – ta poseg je predstavljal sredstvo za ohranjanje obstoječih družbenih razmerij. Haussmanizacija mesta je zakrivala materialna protislovja, ki so rasla v mestu in delovala kot orodje oboroženega kapitalizma, saj je z odpiranjem poti policiji in vojski delovala nasproti revolucionarnim gibanjem. Od takrat naprej je logika prostega trga v veliki meri narekovala razvoj mest. Od druge polovice 20. stoletja naprej lahko opazujemo nastanek neukrotljivega raztezanja mest čez naravno pokrajino: *megalopolisi* združujejo prej ločena mesta, okoli njih pa nastajajo nizko-gostotna predmestja, *suburbije*.² Posledica tovrstnega *urbanega raztega* je uničevanje biodiverzitete³ izguba obdelovalne zemlje, poudarjanje avtomobilskega

1 Leonardo Benevolo, *Mesto v zgodovini Evrope*, str. 197–205.

2 Paolo Soleri namesto pojma *suburb*, ki pomeni predmestje, uporablja pojem *suburbia*, ki nima prave ustreznice v slovenščini, vsebuje pa slabšalni prizvok v angleščini. S tem ločuje svojo kritiko od predmestij v splošnem, ki lahko sledijo raznovrstnim urbanim načrtom, od tistih, ki ustvarjajo v nadaljevanju poudarjen negativni učinek nizkogostotnega *urbanega raztega*.

3 Annie Sneed, »The Grass Is Not Greener«, str. 16.

transporta in s tem onesnaževanje ter družbena atomizacija posameznika – torej izginjanje skupnosti in družbenopodpornih sistemov. Zagovorniki tovrstnega urbanističnega pristopa poudarjajo potrošnikovo svobodo odločitve in se sklicujejo na tržne pokazatelje, po katerih naj bi bila zaradi manjše regulacije pri mestnem planiranju končna gospodarska izračunica za mesto pozitivna.⁴ Namesto da se spustimo na raven debate o ekonomskih izračunih stroškov in koristi, želim napasti temeljno premiso o potrošnikovi svobodi izbire. Je svobodo možno misliti tudi drugače? Je možno graditi mesta, ki temeljijo na drugačnem razumevanju svobode, takšnem, ki bi bilo skladno z ohranjanjem naravnega okolja in družbenim značajem človeka?

Politične dimenzije arkologije

Arkologija (sestavljena iz besed arhitektura in ekologija) Paola Solerija je konceptualna arhitektura, ki poskuša najti prostor za skladnost z okoljem v gradnji sodobnega mesta. Njen osnovni cilj sicer ni udejanjanje svobode, a trdim, da vseeno vsebuje določeno filozofijo svobode. Arkologija je v veliki meri politični projekt. Za ta projekt sta pomembni dve določili: prvo je boj za pravičnost, ki pa ga dopolnjuje drugo, *skladnost*:

Težke razmere nepriviligiranih in revnih zahtevajo uvedbo pravičnosti. Prizadevanje za pravičnost je primarno in bistveno za človeka. Prizadevanje za skladnost pa je v bistvu prenos in preoblikovanje naravne skladnosti v skladnost, ki zajema človekovo stanje.⁵

Če je pravičnost specifična človeku, pa je skladnost lastnost žive narave (katere del je tudi človek). Je »konstantna koordinacija neskladnih stvari v skladne vzorce«. ⁶ Kar se tiče človeka, zanj po Soleriju skladnost brez pravičnosti pomeni goli naravni deterministični mehanizem, ki ne dopušča prostora za svobodo. Mislim, da lahko zato v političnem smislu družbeno skladnost brez pravičnosti razumemo tudi kot zasnovo za fašizem – v kolikor fašizem koordinira neskladne elemente v skladne vzorce, prekrije pa interna družbena protislovja, ki zadevajo pravičnost (npr. razredna, spolna in rasna neenakost). Po Soleriju je skladnost »ekološki faktor«, saj zadeva razmerje med posameznikom in njegovim okoljem, med delom in celoto. Zato je lahko to povsem racionalni faktor, ki mora biti uporabljen kot dopolnilo k pravičnosti. Če ta dva elementa delujeta skupaj, lahko v tem procesu vidimo recept za gradnjo okolja, ki ljudem omogoča svobodo.

4 Peter Gordon in Harry W. Richardson. »Prove It: The Costs and Benefits of Sprawl«, str. 23–25.

5 Paolo Soleri, *Arcology: The City in the Image of Man*, str. 5.

6 *Ibid.*, str. 5.

Uveljavljanje skladnosti se po avtorju imenuje planiranje. Živa narava planira v neskončnem času, z neskončnim potrpljenjem – nenehno ustvarja vzorce skozi evolucijski samorazvoj. Človek, ki je končen, planira tako, da potiska mejo lastne kompleksnosti v (domnevno) neskončnost. Po Soleriju je planiranje bistveno za življenje, alternativa temu pa je kaos oziroma entropija.⁷ V biologiji temu procesu upiranja življenja entropiji, ki po drugemu zakonu termodinamike označuje razprševanje energije, pravimo samoorganizacija. Evolucija je tako proces samokonstrukcije bitij vedno večje kompleksnosti, ki je hitrejši od (za življenje) razkrajajočega procesa entropije.⁸ Zato, ko Soleri piše o planiranju, misli na prenos naravne kvalitete v arhitekturo, ki je specifična za življenje. Zanj živo mesto pomeni tisto, ki se je zmožno boriti proti simboličnemu razkroju – razpršitvi njegove energije.

Vendar Solerijeve politične misli ne smemo razumeti v smislu naivnega vitalizma, redukcije idealne vizije družbe na naravni red, saj, kot je že bilo omenjeno, skladnost dopolnjuje s pravičnostjo, ki je specifična človeku. Dejali smo, da je skladnost brez pravičnosti fašizem. Ampak pravičnost brez skladnosti, tj. brez planiranja, je potemtakem kaos, saj kategorije pravičnosti ostanejo neartikulirane oziroma razpršene. Po avtorju je »akcija sterilna brez vizije, ki jo naredi resnično in zanimivo. Gorivo delovanja, ki ni resnično sočutno, je v nasprotju z življenjem, je nečloveško.«⁹

Soleri tu nastopi kot utopičen pisec. Predpostavlja nek čas v prihodnosti, ko bo zavladala pravičnost (ki je sočutna kvaliteta) kot način bivanja in z njo osvoboditev tako od potrebe kot od dela. Ta vizija pravičnosti daje kvalitativno vsebino golemu planiranju in tako akciji priskrbi »gorivo delovanja«. A četudi je potek misli utopičen, svoboda od potrebe in dela dejansko ni nedosegljiva. Avtor se sklicuje na kibernetiko, ki omogoča hitro odzivanje na raznolike situacije in učinkovito opravljanje mnogovrstnih del, ki so morala biti v preteklosti prepuščena človeškim rokam. V nasprotju s pozitivnimi povratnimi zankami, ki povečujejo intenzivnost izida (kot se npr. zgodi z zvokom, če približamo mikrofonski zvočniku, s katerim je povezan) pa kibernetika v obliki, na katero se sklicuje avtor, sloni na uravnavanju stabilnega stanja skozi negativne povratne zanke, ki intenzivnost prilagajajo stabilni ravni. Danes lahko med kibernetična orodja, ki nam olajšujejo življenje in ki temeljijo na principu negativne povratne zanke informacij štejemo vse od preprostega termostata, ki uravnava temperaturo, do protetičnih udov in tudi raznih robotov, ki avtomatizirajo številna tovarniška dela in tudi gospodinjstva, kot je sesanje. Zasnove so postavljene tudi

7 Ibid., str. 6–7.

8 Stuart A. Kauffman, *A World Beyond Physics: The Emergence and Evolution of Life*, str. 123–124.

9 Ibid., str. 22.

za uporabo kibernetских principov za urejanje družbenih organizacij, kot je npr. kibernetски menedžment Stafforda Beera.¹⁰

Pravilna implementacija kibernetских sistemov zato omogoča veliko razbremenitev od dela. V svetu, kjer je kibernetika uporabljena, da bi razbremenila delavca, in ne zgolj kot tehnika pospeševanja orodij kapitala, človek doživi vse večje kopičenje prostega časa. Nato je obsojen bodisi na dolgčas bodisi na ustvarjalno delo, s katerim bo transformiral svoje okolje po lastni podobi. Taka družba seveda ne sme biti kapitalistična družba, saj ta temelji na delitvi dela in reproduciranju vloge delavca kot ustvarjalca presežne vrednosti za kapitalista – na vsiljevanju določene oblike dela posamezniku. Zato zamisel o svobodi od tovrstne delitve dela odzvanja pri Marxu in Engelsu, ki koncipirata komunistično ureditev kot prosto kapitalistične delitve dela in kot prostor človekovega samoudejanjanja:

Brž ko namreč delo začenja biti razdeljeno, ima vsakdo določen izključen krog dejavnosti, ki mu je vsiljena, iz katere ven ne more; je lovec, ribič ali pastir – ali kritični kritik – in mora to ostati, če noče zgubiti sredstev za življenje – medtem ko v komunistični družbi, kjer ni, da bi vsakdo imel izključni krog dejavnosti, marveč se lahko izobrazi v vsaki poljubni panogi, uravnava družba občo produkcijo in mi ravno s tem omogoča, da danes delam to, jutri ono, da zjutraj lovim, popoldne ribarim, zvečer redim živino – in po jedi kritiziram –, kot mi pač prija, ne da bi kdaj postal lovec, ribič, pastir – ali kritik.¹¹

V arkologiji torej ni jasno, ali lahko planiranje nastopi šele v svetu »pravičnosti«, kjer je človek osvobojen »prisilnega dela« (Soleri) oziroma »delitve dela« (Marx in Engels), ali pa je planiranje bistveno, da sploh dosežemo stanje pravičnosti in ne zapademo v kaos. Soleri tu ostaja dvoumen. Mislim, da je treba stanje pravičnosti pojmovno pretvoriti v proces, namesto da nam velja za idealno končno stanje. Le tako lahko vzpostavimo soodvisen odnos pravičnosti in planiranja, kjer lahko kategorije pravičnosti artikuliramo le skozi uporabo tehnik planiranja, tehnike planiranja pa morajo biti usklajene s kategorijami pravičnosti.

Svoboda kot skupnostni pojem

Planiranje je naposled uveljavljanje racionalnosti in estetskega procesa za grajevanje okolja v skladnosti z naravo nasproti kaosu. Kako lahko iz tega procesa zdaj izpeljemo svobodo? Svobode ne smemo misliti kot proste izbire med podanimi alternativami v skladu z našimi vselej spreminjajočimi se željami. Taki definiciji

10 Cf. Stafford Beer, *Brain of the Firm*.

11 Karl Marx in Friedrich Engels, »Nemška ideologija«, str. 40.

svobode sledijo zagovorniki *urbanega raztezanja*. Temu Soleri pravi *svobodno podjetništvo* (ang. *free enterprise*) in piše, da mora arkologija nastopiti proti njemu. To velja tako materialno, v smislu nebrzdanega kapitalizma in svobodne trgovine, kot tudi idejno. Svobodno podjetništvo temelji na atomizaciji posameznika, na njegovi ločenosti od skupnosti. Kot piše Soleri, človek »kot posameznik ni zmožen ustvariti sveta po lastni podobi«. ¹² Ločenost od skupnosti zato nastopa kot omejitvev, ne kot osvoboditev. Arkologija kot arhitekturna forma zato ni zapor, ampak je preslikava človekovega bistva v univerzalno.

Svobodo je zato treba misliti v skupnostnem smislu, tj. nasproti atomizaciji. Že Hegel se je pri svojem konceptu svobode izognil temu, da bi slednja slonela na logiki svobodnega podjetništva. V nasprotju s tem, Hegel razume svobodnega akterja kot nekoga, ki je »v svoji omejitvi, v tem drugem pri samem sebi«. ¹³ Svobodni akter se po Heglu namenoma omeji v odnosu do drugega in v tej omejitvi določa samega sebe. Hegel nadalje zapiše, da se nam v občutju ta konkretna oblika svobode kaže kot prijateljstvo ali ljubezen. ¹⁴ Svoboda tako nikakor ni izbira med danimi alternativami, ki so nam ponujene od zunaj, ampak je določena od znotraj, izhajajoč iz posameznikove racionalnosti, da bi segla izven posameznika k drugemu. Svoboda je racionalno samodoločanje, ki mora biti vedno v ljubečem odnosu do drugega ter torej segati v obče in v skupnost.

Soleriju je Hegel blizu tudi zaradi poudarka na sočutnosti. Po Soleriju se mora človek – potem ko arhitektura postane okoljska determinanta zanj – odločiti, ali bo ta opravljala le golo instrumentalno vlogo ali pa bo šla onkraj nje in opravljala tudi estetsko funkcijo. Estetsko pa po Soleriju »ni odsotnost funkcionalnega, ampak njegova obdanost s sočutjem človeka«. ¹⁵ Zakaj je estetsko nujno sočutno? Ne-sočutna forma je entropična – za cilj ima svojo razgradnjo. Forma, ki ni navdana s sočutjem, ima za svoj cilj »totalno robotizacijo vrste«, ¹⁶ kar pomeni, da zapade v goli naravni determinizem in povzroči popolno atomizacijo posameznika. Estetiko je po Soleriju bistvena človeška kategorija, ki vznikne onkraj golega naravnega determinizma. Rojeno je iz trpljenja, s katerim se čista znanost ali racionalnost ne more uspešno spopasti. ¹⁷ To trpljenje je nato zaobrnjeno v radost in spočne

12 Soleri, *Arcology*, str. 10.

13 G. W. F. Hegel, *Oris filozofije pravice*, str. 322.

14 *Ibid.*, str. 322.

15 Soleri, *Arcology*, str. 19.

16 *Ibid.*, str. 20.

17 Soleri tu poseže po neracionalnih kategorijah, da lahko razloži sočutni estetski proces, ki je zanj nujen pri uveljavljanju svobode. To je v nasprotju s Heglom, ki svobodo zvede na popolnoma racionalno samodoločanje. Pri obeh pa gre za premoščanja meje med posameznikom in občim skozi ljubeči odnos do drugega.

kreativni akt.¹⁸ Estetsko je zato nasprotno entropičnemu/determinističnemu in ustreza trpljenju/radosti kot formi sočutja. Zato je treba pri prenosu človeškega v okolje, tj. pri grajenju mesta po lastni podobi, graditi sočutno. Če je posameznik v mestu atomiziran, pravi Soleri, mesto *umre*. Če pa je v ljubečem odnosu do drugega, mesto postane lepo in zaživi. Mrtvo entropično mesto je sodobno mesto, ki je usmerjeno v golo funkcionalnost in zanemarljivo estetsko dimenzijo. Umiranje mesta tu razumem zgolj v smislu njegove odtujenosti od družbenega bistva človeka, ki ga gradi, ne pa tudi v smislu njegovega realnega razkroja – mrtva entropična mesta namreč še naprej rastejo in se raztezajo. Soleri sicer opisuje naravnost entropičnega mesta k smrti na ta način:

Družba še ni pridobila samoohranitvene vzdržljivosti, značilne za organizme. Konstantno jo je treba razumsko prepričevati ali siliti v to, da sprejme lasten obstoj in da ga vzame resneje, ko se sooča z željo po smrti. Družba je še vedno nerodna žival, ki trpi posledice nekakšnega »ploskega gigantizma«, ki jo pritrjuje na zemljino površje.¹⁹

Družbo, ki je zajeta v tem mestu, Soleri opisuje kot bolno žival, a se ne spusti podrobno v načine »siljenja« živali k nadaljnjemu obstoju. Gre seveda za kompleksne tržne mehanizme, ki jih avtor ne eksplicira. Tu ne gre torej za dejansko umiranje mesta, ampak je to metafora za mesto, ki ga vsekakor sistemski faktorji propagirajo, a mu v njegovi strukturi manjka skupnost in povezanost, torej *skladnost*. Za človeka je to pomembno, ker ga življenje v takem mestu izolira od drugih. Človek pa je svoboden le, če se samodoloča v odnosu do drugega. Ločen od skupnosti, posameznik postane nesvoboden in duhovno umira.

Da bi bolje razumeli, zakaj je temu tako, lahko atomistično logiko priženemo do njenih radikalnih logičnih konsekvenc. Kot primer atomistične logike vzemimo utilitaristično filozofijo. Utilitarizem družbeno dobro zvede na seštevek preferenc posameznikov. Družbene vezi, ki jih posameznik sklepa z drugimi, so v enačbi zanemarjene, saj niso relevantne za končni seštevek splošnega ugodja. Spomnimo na argument zagovornikov *urbanega raztezanja* in *suburbij* – končna gospodarska izračunava naj bi tu dokazovala koristnost tovrstnega urbanega planiranja. Osredinjenje na atomarnega posameznika v utilitaristični enačbi paradokсно vodi do izničenja posameznikove zmožnosti za samorealizacijo, saj ga odtuja od lastnih projektov. Če je družbeno dobro zgolj seštevek dobrega iz projektov ločenih posameznikov, potem se mora projekt slehernega posameznika ukloniti projektom

18 Paolo Soleri, *The Bridge Between Matter & Spirit Is Matter Becoming Spirit: The Arcology of Paolo Soleri*, str. 34.

19 Soleri, *Arcology*, str. 5.

drugih, za katere je utilitaristična kalkulacija določila, da so na koncu koristnejši.²⁰ Utilitaristična logika je zato logika prostega trga in svobodnega podjetništva. Temelji na atomiziranem posamezniku, ki brez ozira na skupnost sledi lastnim ciljem, gradi svoje projekte in tekmuje na trgu, ta pa nato po temeljiti kalkulaciji določi domnevno družbeno dobro. Vidimo lahko, zakaj tovrstna logika vodi v nesvobodno stanje: relacija posameznika in družbe je tu koncipirana zgolj kot relacija delov in njihovih abstrahiranih seštevcev. Atomistični družbi primanjkuje povezovalni skupnostni element. Posameznik, ki je reduciran na zgolj del abstraktne celote, naposled nima prostora za samorealizacijo, je odtujen in nesvoboden. Neatomistično družbo je zato treba razumeti na drugačen način.

Po Marxu se je »[p]redvsem [...] treba izogniti temu, da bi ‚družbo‘ spet fiksirali kot abstrakcijo nasproti individuu«,²¹ saj je

individuum *družbeno bitje*. Njegovo izkazovanje življenja [*Lebensäusserung*] – četudi naj se ne kaže v neposredni obliki *skupnostnega*, obenem z drugimi dopolnjenega izkazovanja življenja – je zatorej izkazovanje in potrjevanje *družbenega življenja*. Individualno in generično življenje človeka se ne razlikujeta, pa naj že bo – in to nujno – način bivanja individualnega življenja bolj *poseben* ali bolj *obči* način generičnega življenja, ali generično življenje bolj *posebno* ali bolj *obče* individualno življenje.²²

Tu torej ni prave distinkcije med družbenim življenjem in življenjem posameznika, saj je eno konkretizacija drugega in obratno. Posameznik je bistveno tvorec družbe skozi vezi, ki jih ustvarja v svoji skupnosti. Sicer pa po Marxu v trenutni kapitalistični družbenozgodovinski formaciji človek še ni realiziral svojega družbenega bistva, saj ni odpravil zasebne lastnine. Človek ostaja odtujen od svojega družbenega bistva, ki bi ga lahko uveljavljal v pravi skupnostni dejavnosti. Privatna lastnina določa obliko družbenosti, ki jo zaznamuje »čut posedovanja«, kar je »enostavna odtujitev vseh fizičnih in duhovnih čutov«, torej redukcija vseh stvari na njihovo golo funkcionalnost.²³

Odprava privatne lastnine je zatorej popolna *emancipacija* vseh človeških čutov in lastnosti; toda ta emancipacija je ravno po tem, da so ti čuti in lastnosti, tako objektivno kot subjektivno, postali *človeški*. Oko je postalo *človeško oko*, kot je njegov *predmet* postal družben, *človeški*, od človeka za človeka izvirajoč predmet [...].²⁴

20 J. J. C. Smart in Bernard Williams, *Utilitarianism: For and Against*, str. 115–116.

21 Karl Marx, »Kritika nacionalne ekonomije (Pariški rokopisi 1844)«, str. 335–336.

22 *Ibid.*

23 *Ibid.*, str. 337.

24 *Ibid.*, str. 337–338.

Torej, če atomistična filozofija družbo abstrahira iz skupka posameznikov in tako zakriva skupnost, pa neatomistična filozofija družbo razume kot konkretizacijo človekovega bista in tako postavlja zahtevo po grajenju skupnosti kot uveljavljanju tega bista.

Ta logika ustreza arkološkemu mestu, ki poudarja sočutno gradnjo. Medtem pa atomistična, entropična logika ustreza bodisi Haussmannovemu mestu, ki podleže absolutizaciji trga in policije, bodisi *suburbiji* in *megalopolisu*, ki prav tako zanemarjata skupnost in skladnost, poudarjata individualiziran avtomobilski transport in se raztezata čez naravo kot uničujoč plašč. V Združenih državah Amerike je prav avtomobilska industrija odigrala ključno zgodovinsko vlogo pri udejanjanju tovrstnega atomističnega *raztega*. Lobisti so namreč v prvi polovici 20. stoletja vplivali na gradnjo avtocest, kar je doseglo vrhunec v Meddržavnem avtocestnem zakonu (ang. Federal-Aid Highway Act) iz leta 1956. Posledice so vključevale zanemarjanje reinvesticij v obstoječe urbane centre, namesto tega pa ogromen poseg v nizkogostotno poseljena območja in rast lastništva avtomobilov napram razvoju javnega transporta. Stvari so postale decentralizirane in oddaljene, kar je služilo predvsem zasebnim interesom prodajalcev osebnih prevoznih sredstev.²⁵

Miniaturizacija nasproti urbanemu raztegu

Nasproti *suburbiji*, ki se *razteza* in *razkraja*, zato arkologija poudarja *miniaturizacijo*, ki je njen osrednji pojem. Solerijeva knjiga o arkologiji se zato začne s stavkom: »Ta knjiga govori o miniaturizaciji.«²⁶ Pojem pomeni koncentracijo energije v manjši, a bolj kompleksen prostor. Človek, ki je po Soleriju omejen s časom in prostorom, v katerem biva, oziroma uklenjen v »časovno-prostorski prisilni jopič«, lahko to omejitev minimizira in povzroči eksplozijo življenjskega potenciala. Dejansko vsako življenje miniaturizira, saj deluje proti entropiji, ki je proces razprševanja skozi prostor. »Miniaturiziraj ali umri, to je bilo ključno pravilo za porajajoče se življenje.«²⁷ Miniaturizacija je torej prenos procesa porajanja vedno večje kompleksnosti v relativno majhnem telesu, ki ga opazimo pri človeški evoluciji, na sfero arhitekture – ustvarjanje mesta po lastni (človeški) podobi. Pri reševanju iz časovno-prostorskega prisilnega jopiča nam lahko, kar zadeva čas, pomaga kibernetika, ki bi lahko pod pravimi pogoji odpravila prisilno delo in človeku priskrbelo

25 Owen D. Gutfreund, *Twentieth-Century Sprawl: Highways and the Reshaping of the American Landscape*, str. 58–59.

26 Soleri, *Arcology*, epigraf pred predgovorom.

27 *Ibid.*, str. 2.

razbremenitev ter možnost svobodnega ustvarjanja. Kar zadeva prostor, pa rešitev iščemo v trodimenzionalni gradnji. Arkološko mesto je trodimenzionalno, ker je njegova vertikalnost razmeroma skladna z njegovo horizontalnostjo, kot denimo pri kocki, krogli, cilindru ali tetraedru. *Suburbija* je dvodimenzionalna in se razteza čez naravo, medtem ko je arkologija trodimenzionalna in tako ohranja v sebi učinkovitost, zaradi česar ne uničuje narave. Je *kompaktna*, zato ni samo *površina*, ampak je *trdno telo*.²⁸ Četudi se naša mesta danes raztezajo tudi v višino, njihova višina ni *skladna* z njihovimi drugimi dimenzijami, zato pa naša mesta niso varčne, ekološke gmote. Iz tega Soleri izpelje trditev, da je »življenje v (kvalificirani) gostoti stvari«.²⁹ Gostota prinaša življenjsko potencialnost nasproti entropični tankosti. Arkološko mesto je zato gosto, živo, trodimenzionalno in kompleksno.

Svoboda vznikne iz miniaturizacije zato, ker sta razpršenost in atomizacija za človeka uklenjajoči. Človek, ki se prepusti entropiji, je kvantificiran in razsekan na dele, ki so ujeti v predeterminirane tokove kapitala. Atomiziranemu človeku zato manjka potencial za samodeterminacijo. Deleuze piše, da je človek v sodobni družbi nadzora kvantificiran, nato pa naknadno združen v dinamične vzorce skozi abstrakcijo prej disperznih delov. To lahko družba nadzora stori zato, ker ljudje v njej sestojijo iz delov, ki so brezpomenski, razen v kontekstu njihovih vselej spreminjajočih se modulacij.³⁰ Tovrstna praksa nadzora ustreza atomistični logiki, ki prav tako zakriva družbeno bistvo človeka. Zato mislim, da nasproti temu svoboden človek potrebuje skupnost in nasploh okolje, ki mu dopušča realizacijo te skupnosti. Namesto entropičnosti zato iščemo koncentracijo energije, tako da v infrastrukturo družbe (skozi arhitekturo) vnesemo svobodo. Sočutna arhitektura, tj. arkologija, deluje po logiki, nasprotni svobodnemu podjetništvu. Prva opredelitev svobode, s katero operira, je negativna – svoboda od odtujenega dela. Druga je pozitivna: svobodo išče v omogočanju posameznikovega kreativnega dejanja, s katerim se samoudejanja. Pri tem pa posameznika ne loči od skupnosti, ampak ga obravnava kot konkretizacijo njegove obče družbene narave.

Prevladajoča zamisel svobode je še vedno ukalupljena v stare atomistične nazore. Leta 2023 je Donald Trump napovedal gradnjo t. i. *freedom cities* oz. *mest svobode*.³¹ Ime je seveda zavajajoče, saj ideja svobode v predlaganemu načrtu spet temelji na logiki svobodnega podjetništva, minimiziranja (predvsem ekoloških in tržnih)

28 *Ibid.*, str. 9.

29 *Ibid.*, str. 9.

30 Gilles Deleuze, »Pripis k družbam nadzora«, str. 82–83.

31 Eric Bradner, Kristen Holmes in Alicia Wallace, »Trump proposes building 10 'freedom cities' and flying cars«.

regulacij in nebrzdani privatizaciji državne zemlje, kar spominja na zasebne de-lavske kolonije iz 19. stoletja. To ni naključje, saj se uporabljena retorika sklicuje na »*frontier spirit*« iz časov ameriške ekspanzije proti zahodu. Rešitev za stano-vanjsko stisko »mesta svobode« namesto v miniaturizaciji vidijo v grajenju nizko-gostotnih novih domov za mlade družine. To je dvodimenzionalno razmišljanje, ki spodbuja gradnjo *suburbij*, kjer je posameznik atomiziran in nesvoboden. Prava osvobajajoča gradnja je zato tej idejno nasprotna, spodbuja javni prevoz, ekološke kmetijske prakse in dostopna stanovanja. A ne le to, aktivno nastopa proti razje-danju skupnosti in okolja – je trodimenzionalna in gosta. Je fizična vgraditev ideje svobode v infrastrukturo družbe.

Viri in literatura

- Beer, Stafford. *Brain of the Firm*. 2. izd. Chichester: John Wiley & Sons, 1981.
- Benevolo, Leonardo. *Mesto v zgodovini Evrope*. Prev. Vera Troha. Ljubljana: Založba /**cf.*, 2004.
- Bradner, Eric, Kristen Holmes in Alicia Wallace. »Trump proposes building 10 'freedom cities' and flying cars.« *CNN*, 3. 3. 2023. Dostop 22. 4. 2025. <https://edition.cnn.com/2023/03/03/politics/donald-trump-freedom-cities-flying-cars/index.html>.
- Deleuze, Gilles. »Pripis k družbam nadzora«. Prev. Peter Klepec. *Praznine* 8 (2015): str. 82–83.
- Gordon, Peter in Harry W. Richardson. »Prove It: The Costs and Benefits of Sprawl«. *The Brookings Review* 16, št. 4 (1998): str. 23–25.
- Gutfreund, Owen D. *Twentieth-Century Sprawl: Highways and the Reshaping of the American Landscape*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Hegel, G. W. F. *Oris filozofije pravice*. Prev. in ur. Zdravko Kobe. Ljubljana: Krtina, 2013.
- Kauffman, Stuart A. *A World Beyond Physics: The Emergence and Evolution of Life*. New York: Oxford University Press, 2019.
- Marx, Karl. »Kritika nacionalne ekonomije (Pariški rokopisi 1844)«. V: *Izbrana dela v petih zvezkih*, I. zv., ur. Boris Zihlerl, str. 245–398. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1969.
- Marx, Karl, in Friedrich Engels. »Nemška ideologija«. V: *Izbrana dela v petih zvezkih*, II. zv., ur. Boris Zihlerl, str. 5–352. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1976.
- Smart, J. J. C., in Bernard Williams. *Utilitarianism: For and Against*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

Sneed, Annie. »The Grass Is Not Greener«. *Scientific American* 320, št. 1 (2019): str. 16.

Soleri, Paolo. *Arcology: The City in the Image of Man*. Cambridge: MIT Press, 1973.

———. *The Bridge Between Matter & Spirit Is Matter Becoming Spirit: The Arcology of Paolo Soleri*. Garden City: Anchor Press, 1973.